

ПРОБЛЕМИ
СУЧАСНОЇ
ПЕДАГОГІЧНОЇ
ОСВІТИ

Випуск 36
Частина I

ЯЛТА

2012

ПРАВОВІ ПІДХОДИ ДО СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З ДІТЬМИ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ І УКРАЇНІ

*Михайліченко Юлія Володимирівна,
викладач кафедри практики мовлення*

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

Постановка проблеми. В сучасних умовах захист дітей від жорстокого поводження є особливо гострою соціально-педагогічною проблемою. Попри певні позитивні зрушення у справі профілактики й мінімізації наслідків жорстокого поводження з дітьми в сім'ї, вітчизняний механізм їх практичного правового та соціального захисту залишається недосконалим. Тому останнім часом питання захисту законних прав та інтересів дітей перебуває на особливому контролі Президента України, про його значимість свідчить введення 2011 року посади Уповноваженого з прав дитини при Президентові України. За таких умов творчого пошуку шляхів подальшого вдосконалення вітчизняних механізмів захисту дітей вартий на увагу відповідний досвід Великої Британії, який має понад 120-річну плідну історію.

Аналіз досліджень та публікацій, в яких досліджується розв'язання даної проблеми. Питання теорії протидії насильству над дитиною у сім'ї висвітлювали у своїх роботах таких науковці і практикі, як Л. Алексеева, К. Бабенко, О. Безпалько, А. Бондаровська, Я. Волавка, І.Зверева, А. Когаловська, Н. Максимова, Р. Мансудов, М.Московка, Н. Щербак та ін. Практичні і правові аспекти профілактики жорстокого поводження з дітьми визначали Н. Агарова, Н. Асанова, Н. Гайдаренко, В. Квашиш, К. Левченко, І. Лисенко, Г. Лактіонова, І.Трубавіна, Т. Цюман та ін.

Мета даної статті полягає у порівняльному аналізі особливостей становлення правових підходів до формування системи захисту дітей від жорстокого поводження у Великій Британії й Україні з ціллю окреслення можливих шляхів запозичення і використання найкращого відповідного досвіду.

Виклад основного матеріалу. Для України, на відміну від Великої Британії, захист дітей від жорстокого поводження в сім'ї якісно новий напрям соціально-педагогічної діяльності, її елементи впроваджуються в практику роботи відповідних державних і громадських інституцій лише з 2001 року, коли набув чинності закон України „Про попередження насильства в сім'ї”. Адже ідеологічна платформа колишньої радянської системи не допускала навіть констатації існування такої соціальної проблеми.

Генезис британських поглядів на проблему захисту дітей від жорстокого поводження, як і на саме дитинство, також має складну історію, основні етапи якої динамічно відображають ментальність кожної епохи. Від повної відсутності уявлень про дитинство як соціокультурний феномен (до часів Середньовіччя), через формування його соціальної (XVI – XVIII ст.), потім біосоціальної (кінець XIX – середина XX ст.) і до соціально-правової

концепції (від другої половини XX ст. – до сьогодні).

З кінця XVI і до середини XX сторіччя у Великій Британії було ухвалено цілу низку законів, які покладали повноваження із захисту дітей на місцеві ради з догляду за дотриманням виконання законів про бідність. У числі тих повноважень, починаючи з кінця XIX століття, було право розпоряджатися долею залишених напризволяще дітей, а потім і тих, чиї батьки внаслідок надмірно жорстокого поводження з дітьми були визнані місцевими радами „негідними батьками”.

Фахівці класифікують три основні сучасні моделі соціального захисту дитинства залежно від змістовно-цільового компонента на основі суб’єктного підходу: європейську, американську та перехідну. Перехідна практикується в державах колишнього соціалістичного блоку (країнах Центральної Європи і СНД), що зумовлене процесом докорінного реформування з кінця XX ст. усіх соціальних сфер. Основною ознакою цієї моделі, до якої ми безумовно відносимо й українську, є переорієнтація вектора соціального захисту дитинства з повного державного регулювання (за радянською моделлю) на комбінацію взаємодії державного, регіонального і громадського секторів. Соціальний захист дитинства розглядається в числі пріоритетних напрямів державної соціальної політики, орієнтованої на створення умов, що забезпечують гідне життя і гармонійний розвиток дитини. Разом з тим, у країнах з перехідною моделлю остаточно не сформувалася чітко налагоджена система допомоги і підтримки дітей – національні системи соціального захисту дитинства перебувають у стадії становлення, розвитку і вдосконалення. У тому числі і шляхом запозичення, творчої адаптації до національних особливостей і втілення надбань найкращого міжнародного досвіду [6, с. 212]. Це повною мірою стосується і України.

Тому розглянемо деякі можливості використання британського досвіду протидії жорстокому поводженню з дітьми в сім’ї та профілактичної діяльності крізь призму формування і можливих шляхів вдосконалення відповідної вітчизняної нормативно-правової бази.

На відміну від Великої Британії, специфічною рисою державного устрою якої є відсутність єдиного документа, який можна було б назвати Конституцією країни, де її роль відіграє сукупність законів, прецедентів, вердиктів та угод, причому вичерпний їх перелік відсутній, у нашій країні захист дітей і молоді, закріплений у Конституції, що служить фундаментом забезпечення їх прав. Основний Закон зазначає, що насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються законом, що держава забезпечує гарантії державного утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Відповідно до ст. 52 Конституції, усі діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони в шлюбі або поза ним. Конституція містить положення про те, що сім’я, дитинство, материнство й батьківство охороняються державою (ст. 51). Статті 28 і 52 Основного закону гарантують права дітей на захист від будь-яких форм жорстокості або негідного поводження [1, с. 1].

Важливим кроком до практичної реалізації таких декларацій стала ратифікація Україною у 1991 році Конвенції ООН з прав дитини. Юридично приєднавшись до цього міжнародного документа, Україна, як і Велика Британія, відповідно до ч. 1 ст. 19 Конвенції взяла зобов’язання вжити всіх

необхідних законодавчих, адміністративних і просвітницьких заходів щодо захисту дітей від жорстокого поводження та насильства у всіх його проявах, образ, зловживань, недбалого піклування або його відсутності.

Перший спеціалізований закон Великобританії з попередження жорстокого поводження з дітьми в сім'ї (The Prevention of Cruelty to, and Protection of, Children Act) був прийнятий парламентом у 1889 році. В Україні аналогічні за концептуальним змістом закони „Про охорону дитинства” та „Про попередження насильства в сім'ї” було затверджено лише через 110 років у квітні та листопаді 2001 року. Разом з тим, закон України „Про попередження насильства в сім'ї” став першим у країнах СНД та Східної Європи чинним спеціалізованим законодавчим актом, який теоретично врегулює шляхи вирішення найбільш проблемних аспектів сімейного насильства і жорстокого поводження з дітьми. У ньому вперше на законодавчому рівні закріплено поняття насильства в сім'ї і рівнів відповідальності за вчинення насильницьких дій; визначено органи, відповідальні за здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї, межі та сфери їх повноважень. Прийняттям цього закону Україна, як і Велика Британія, визнала, що домашнє насильство і жорстоке поводження батьків з дітьми не є суто приватною локальною справою, що прояви насильства і жорстокості в сім'ї не лише руйнують її, а й стають передумовою зростання загального рівня злочинності в суспільстві. Зазначений Закон передбачає заходи щодо осіб, які чинять насильство в сім'ї, і заходи, спрямовані на надання допомоги потерпілим [5].

Паралельно з цим в Україні вживалися й інші заходи з удосконалення законодавчої бази практичної протидії насильству і жорстокому поводженню з дітьми в сім'ї. З цією метою було затверджено ряд нормативно-правових документів. У їх числі постанова Кабінету Міністрів від 2003 року № 616 „Про затвердження Порядку розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальну його загрозу” [3], спільний наказ Державного комітету України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства внутрішніх справ, Міністерства освіти і науки, Міністерства охорони здоров'я від 2004 року № 5/34/24/11 „Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення” [4], а також спільний наказ шести Міністерств і Державного департаменту України з питань виконання покарань № 1983/388/452/221/556/596/106 від 14.06.2006 року „Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів соціальної роботи із сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах” [2].

У Великій Британії питання сфери сімейних відносин, у тому числі й обов'язків батьків стосовно виховання дітей, регулює цілий ряд окремих законодавчих актів, кожний з яких регламентує певне коло питань. Серед них Закон про шлюб 1949 р., Закон про реформу сімейного права 1969 р., Закон про розлучення і нарізне проживання подружжя 1969 р., Закон про визнання шлюбу недійсним 1971 р., Закон про захист дітей та батьківську відповідальність 1997 р., який конкретизував обов'язки батьків відносно методів виховання й утримання дітей тощо.

В Україні ж з 2002 року діє новий єдиний Сімейний кодекс. Це перший Сімейний кодекс незалежної держави, спрямований на всебічне зміцнення

сім'ї як соціального інституту. Згідно з Сімейним кодексом, батькам забороняється застосовувати фізичні покарання дітей, а також інші види та форми жорстокого поводження з ними. Ст. 150 „Обов'язки батьків щодо виховання та розвитку дитини” кодексу містить такі вимоги: „батьки зобов'язані піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток; батьки зобов'язані поважати дитину; забороняються будь-які види експлуатації батьками своєї дитини; забороняються фізичні покарання дитини батьками, а також застосування ними інших видів покарань, які принижують людську гідність дитини” [7, с. 11].

Велика Британія не має єдиного кримінального кодексу, тому говорити про єдину систему і структуру кримінального права Англії, Шотландії, Уельсу та Північної Ірландії щодо захисту дітей складно. Неодноразові спроби кодифікації системи кримінального права Великої Британії не мали успіху, багато питань і нині вирішується на основі прецедентів ще феодального періоду. В Україні ж захист життя, здоров'я і недоторканності неповнолітніх від найбільш небезпечних порушень забезпечує нова редакція Кримінального кодексу. У цілому чинний кодекс містить понад 40 визначень складів злочинів, що вчиняються проти неповнолітніх, водночас коли попередній Кримінальний кодекс часів УРСР від 1960 року налічував лише 15 аналогічних статей. Сталося, як бачимо, суттєве посилення системи правового захисту дітей від різних видів посягань на їх права.

Неприпустимість фізичного покарання дітей у сім'ї декларується в статті 289 „Право на особисту недоторканність” частини III Цивільного Кодексу України, де в пункті 3 зазначається: „Фізичне покарання батьками (усиновлювачами), опікунами, піклувальниками, вихователями малолітніх, неповнолітніх дітей та підопічних не допускається. У разі жорстокої, аморальної поведінки фізичної особи щодо іншої особи, яка перебуває в безпорадному стані, застосовуються заходи, визначені цим Кодексом та іншими законами”. Однак ця декларація не підкріплена статтями ані Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП), ані Кримінального кодексу, ані інших нормативно-правових актів. Це значно ускладнює практичну діяльність щодо соціально-педагогічної профілактики жорстокого поводження з дітьми з залученням до неї представників правоохоронних органів і прокуратури. А проблема захисту прав дитини, як підкреслювалося на Всеукраїнській нараді з питань захисту прав дитини за участю Президента України у жовтні 2011 року, це інтегральна проблема, яка потребує об'єднання зусиль усіх гілок влади і громадянського суспільства.

Висновки. Таким чином здійснений порівняльний аналіз довів, що чинні Кримінальний, Цивільний і Сімейний кодекси, а також КУпАП, низка інших законів та нормативно-правових актів ще потребують подальшого вдосконалення і корегування у світлі сприяння виконанню Україною вимог Конвенції ООН про права дитини і Всесвітньої декларації про забезпечення виживання, захисту та розвитку дітей. Тому британський досвід формування нормативно-правової бази профілактики жорстокого поводження з дітьми також може стати предметом більш ґрунтовних наукових досліджень вітчизняних фахівців.

Резюме. Стаття присвячена розгляду вивченню особливостей становлення правових підходів до формування системи захисту дітей від жорстокого

поводження у Великій Британії й Україні. Здійснено порівняльний аналіз формування відповідної нормативно-правової бази двох країн. З урахування завдань, поставлених на Всеукраїнській нараді з питань захисту прав дитини у жовтні 2011 року, окреслені можливі напрямки використання найкращого британського досвіду вітчизняними фахівцями. **Ключові слова:** жорстоке поводження з дітьми, соціально-педагогічна профілактика, Конвенція ООН з прав дитини.

Резюме. Стаття посвящена рассмотрению особенностей становления правовых подходов к формированию системы защиты детей от жестокого обращения в Великобритании и Украине. Осуществлен сравнительный анализ формирования соответствующей нормативно-правовой базы двух стран. С учетом задач, поставленных на Всеукраинском совещании по вопросам защиты прав детей в октябре 2011 года, показаны возможные пути использования наилучшего британского опыта отечественными специалистами. **Ключевые слова:** жестокое обращение с детьми, социально-педагогическая профилактика, Конвенция ООН о правах детей.

Summary. The article deals with the peculiarities of formation of legal approaches to the formation of a system to protect children from abuse in the United Kingdom and Ukraine. The comparative analysis of the formation of an appropriate legal framework between the two countries. Taking into account the objectives set out in the National conference on child protection in October 2011, shows the possible ways of using the best British experience domestic experts. **Keywords:** child abuse, socio-educational prevention, the UN Convention of Rights of the Child.

Література

1. Конституція України // Відом. Верхов. Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів соціальної роботи із сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах: наказ М-ва України у справах сім'ї молоді та спорту, М-ва охорони здоров'я України, М-ва освіти і науки України [та ін.] від 14.06.2006 № 1983/388/452/221/556/596/106 // Офіц. вісн. України. – 2006. – № 28. Ст. 2074.
3. Про затвердження Порядку розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальну його загрозу: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.04.2003 р. № 616 // Офіц. вісн. України. – 2003. – № 18/19. – Ст. 829.
4. Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення: наказ Держ. комітету України у справах сім'ї та молоді, М-ва внутрішніх справ України, М-ва освіти і науки України, М-ва охорони здоров'я України від 16.01.2004 № 5/34/24/11 // Офіц. вісн. України. – 2004. – № 4, ч. 2. – Ст. 202.
5. Про попередження насильства: Закон України від 15.11.2001 р.
6. Поддубная Т. Н. Методология, теория и практика социальной защиты детства в современной России (в контексте гуманистической парадигмы образования), (05.09.2007): дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / Поддубная Татьяна Николаевна. – Ростов н/Д, 2007. – 426 с.
7. Сімейний кодекс України від 30.01.2002 № 2947 // Офіц. вісн. України. – 2002. – № 7. – Ст. 273.

Подано до редакції 12.03.2012